

W.D. Wadley

126/24

погледати у очи. Нема теже одговорности од оне на коју позивају деца своје родитеље због тога што су их родили болесне или несрећне.

ко поступа ове искрено и пријатељске лекарске савете и, пре брака, разгње донекле копрену своје будућности, тај ће бити и љуговечнији и задовољнији и срећнији у животу, у браку и у породици.

~~Исправа Студији~~ Београд

Средњевековни немири

Око једне модерне књиге о злу

Ubique demon! свугде је сатана — мало мало па морамо да се сетимо тог крика средњевековног калуђера. Читав низ ~~се~~ доказује да су поново кренули извесни средњевековни немири. Учење Св. Томе Аквилиског, **томизам**, на дневном је реду у стручној и у лепој литератури. Владике енглеске цркве мењају церемонијал службе, и уносе у календар католичке светеце. У руској цркви постоји раскол, и, као у папинском Риму, има митрополит и антимитрополит. Жак Маритен и Николај Бердјајев, дакле католичанство и православље, препиру се пред стручњацима, и усрд Париза, о догмама и верама. Ајнштајн гласа за смртну казну. Најбоља имена светске књижевности пишу религиозну поезију и драму, и католички роман. ~~Анри~~ Барбис пише књигу **Исус**. Мусолини објављује да ће фашизам штитити најбољу веру, т. ј. католичку. У цеој Француској се осећа покрет за ~~аболицијом~~ лапичких закона, и тражи се повратак калуђера и калуђерица на стара места њихова рада, и није их мало који се већ и вратили, јер закони, сви, чим мало остаре, више жмуре него што бдију. Чувени француски манастир у Алпима, Велику Шартрезу, нудила је француска влада као одмориште за интелектуалце, а понуду су одбили Универзитети и париски и греноблски. На позорници у Милану игра се Св. Катарина Сиенска. ~~У~~ Опери у Паризу се даје миракул у којем се појављује Богородица и лече се губави. ~~У~~ позоришту Евр, Христос, Мати Божја, Матија и Јуда, ~~и~~ реалистички обрађује драму зачетка хришћанске науке. Опат Бетлем, као нека врста Савонароле, дохвата по киосцима и излозима непријестиво илустрована издања, цепа их и гази, и даје се терати у полицију, и тражи да га изведу пред суд.

Дух човечански, изгледа, располаже свега са два три стварна настројења, и она се једнако враћају. Сада као да је опет на реду скрушување одвише ослобођене личности, и постављање неког ауторитета над свевлашћу чула. ~~И~~ се десио да ће излезти да је писац ~~и~~ уједине слободе сасвим та-

ce oppo, usinega, bende surse a toatele carlige,

~~књиге~~, па расте број оних који су изгубили укус за слободна тела и личне законе. Диже се религиозна реакција; духовна херојства се опет цене. Дански чувени писац Јоханес Јергенсон, каже у својим Успоменама: »Сејали су еванђеље плоти, а пожњели су католицизам.«

Једна од врло запажених и много дискутованих књига са религиозним и католичким тенденцијама, јесте роман француског писца Бернаноса **Под сунцем Сатана**. Књига није сасвим нова, али је актуелна ~~и~~ необичне ~~длестините~~ снаге са којом се ~~западно~~ модерно ~~примећује~~ ~~одређује~~ принцип Сатана, принцип Зла, Сатана у Бернаносову роману није метафора, него се ради о врсти самосталне сile, о чистом злу. Није реч о оном несташном демону који је гасио лампу калуђеру на молитви, или бацао људа мауве у пиво, или седао на камен који зидари треба да подигну. Није реч ни о паклу. Него о страшној моћи зла у овом животу. Бернаносов сатана је стварно зло. Средњевековни дантеовски сатана, који гордошћу, чуvenом **супербијом**, губи људе; ~~и~~ **милтоновски** сатана, који се једном раскајао, али видевши да му нема спаса, пао у коначно очајање. »Збогом надање... збогом страхови и грижко савести... ти једино, о зло, буди моје добро!« (**Изгубљени рај**)

Бернаносов сатана неће водити борбу са ситним грешницима прециозних мозгова и узбудљивих чуда; он је напаст ~~и~~ оне који су напаст ~~и~~ њега, ~~и~~ хероје, ~~и~~ свеце. »Није он (сатана) у вашим нагвајдајућим књигама, саблажњивим псовкама. Није у вашим пожудним погледима, вашим подливим рукама... Он је у молитви усамљеника, у његову посту и покори, у дубини најдубље екстазе, утишини срца... Он трује свету воду, он гори у освећеном воску, дише у даху чедних девојака... Он лаже на уснама отворенима да истину кажу, он гони праведника чак до наручја Господњег... Његова мржња тражи свеце.« Бернаносов сатана витла дакле по животу као неки метеор, ~~и~~ удара и упропашћује стихијски.

Ипак, ту књигу није писао ни верски фанатик ни распљани хришћанин. Напротив. Писао ју је тако рећи јеретички јунак: човек који је покушао израдити организацију човекова страдања са највишим идеалом, са светошћу, са откупљивањем човека човеком самим. Насупрот стеријном болу сатанину човеково страдање ~~изјављује у смрт~~ брисања великог дуга. »Васелену, грехом изгубљену, отнемо опет комадић по комадић, и вратићемо ти је, Господе, онакву какву смо је добили кад је грануло прво јутро, у свем њену попретку и светости.« То је светла идеја, иако су речи једног опасно гордог романтизма. За ту светлу идеју Бернанос је уложио све ~~силе~~ ~~снаге~~ уметника и мислиоца. Оно што се његовој књизи може замерити у начелу, то је ~~тако~~

↓ је ~~снага~~ ~~снага~~ ~~ради~~

~~Књига~~ је та књига изашла из мање ентузијазма за велики идеал, више из очајања што сатана тај идеал у сваком минуту одриче. Снажан један писац дао је израза великом очајању своје душе, и књига је испала колико добра толико зла.

Роман је чудно компонован. Три личности, оне које треба да даду, тако да кажемо, суму сатанологије Бернаносове, нису између себе ни у јаквој животној, но само у проблемској вези. Девојка Мушета срешће се са опатом Донисаном, главним јунаком, само на друму, и непосредно пред своју смрт; Сен Марен, писац из Париза, стишиће у посету сеоског пароха Донисану, »свешту из Лембра«, пошто је овог ударила капља. Али је ипак све везано, чврсто и занимљиво, и ванредно синтетички се допуњују три случаја: како се живи под сатаниним сунцем.

Мушетин лични проблем сведен је ~~на корак~~ снагом уметности на чисту суштину Евина проблема, на делиријум познавања. Мушета иде у зло из неодољиве радознности, и наставља чинити зло из изазивачке гордости. Она сећа на јунакињу Стендалова недовршеног романа Ламиел, на девојку Ламиел која такође из жеље за познањем катастрофално почиње свој самостални живот. У извесним спољним детаљима, Ламиел премаша Мушету: она зове и плаћа онога с ким ће ући у познанство. Али у суштини концепције, Мушета је сложенији уметнички рад. Судбина Ламиеле резултат је околности; то је дакле »случај« живота. Мушетин случај није »случај«, то је жива догма о злу. Мушета улази у зло без постепеног и човечиог, без психологије, него тако као да је окусила од змијина плода. »Познати да би се разоравало, а у разоравању обиљати познање.« Под сваким Мушетиним кораком као да прогорева земља. То није трагедија ~~пропasti~~; то је чисто зло које самим тим искључује сваку трагичност, сатанско зло коме на земљи нема ни суда ни лека. Мушетина памет има неку ледено плаву духовитост, као светлуцање трулежи у ноћи; кроз сваку њену реч звијди изазивање; она би сваког тренутка могла учинити, најгоре, ма да чујемо да понекад сатима седи код куће и плаче; она би кадра била ударити дететом које у утроби носи, као каменом о калдрму; она убија првог свог љубавника као пацова: никад се и не сазна за убицу, јер то није злочин, него сатанство... Бернанос одједаред прекида Мушетину историју, иако је тај део књиге, као уметност и снага, можда најјаче сведочанство ауторова талента. Он назива тај део романа предговором, и прелази на главну тему, где ће »прв који не умире«, како каже пророк Исаја, имати да разорава јачег борца од Мушете. Мушета ће се показати свега још једаред; срешће ~~хабаво~~ обученог и мрачног опата Донисана, чуће од њега свој живот без његових страшних дета-

анкабо

ља, »сажет доничега, вићен изнутра«, да затим на савијутку једног пута нестане и оде кући, где ће Бернанос свести њен рачун са сатаном, али и са овим светом. Јер, сваки човек устаје једаред против зла; ма то било »кад је већ решен да умре, и узица му око врата, и он са искром светлости у себи срдито отурује столицу испод себе«. Мушета ће ући у очеву собу и бријајем пререзати себи гро.

Опат Донисан је од оних бораца који до краја не бацају оружје, али који не побеђују. Тај део романа је, да се изразимо парадоксно, реалистичка студија о трансценденталним збивањима, сурово груба историја о напорима свештеника који носи у себи идеал освећења живота људског. Опат Донисан има праву вокацију за оно што је, успевајући потпуно опустити свој телесни живот, нема теолошких сумњи, али и не савладајући сатану. »Светац из Лембра« умреће смућен и бедан, уморан од свега, и његова последња мисао о људма биће очајна мисао о злу неискрењивом, о вечитом нијизу људи који долазе пред исповедаоницу, »са тамном литанијом греха, речма прљавим од векова, које прелазе из уста отаца у уста синова, и које потписује порок, испод порока хиљаде прљавих прстију«. Роман о пароху Донисану дуг је и предут, и тежак као мора, са страшном догмом о злу, у које, није сасвим јасно да ли Бернанос и Донисан верују на хришћански или на неки јеретички начин, али верују. *Чак* *Кадју* *пр*
 управо и није роман, јер Донисан нема никаквe личнe животe, он је само персонификација једног безизлазног стања. До смрти његове ћemo пратити тог »свешта« у његову ћутању, зловољи и нездовољству, слушати се мучи телесно и душевно, присуствовати језовитим сценама визија и борбе са материјализмом сатаном, видети га како се крваво шиба, знати да га ништа у животу није обрадовало, уверити се, савладан живот води у очајање као и несавладан. И уза то читати дуге збијене текстове ауторове, додуше са ~~чланак~~ *обједињеним* који су тешки ~~чланак~~ *авај, да* искуства и медитације, или ~~чланак~~ *најзад* и самог читаоца баце у очајање, натерају га да се сети узвика несрћног италијанског јеретика Ванинија: »Зло мора да је јаче од самога Бога!«

У старој апокрифној апокалипси ~~нове~~ грчког калуђера има милости; тамо стоји да је Христос за душе у паклу измолио мир под деветог часа у суботу до првог у понедељак. А за сиротог опата Донисана нема примирја. Огромно висок, тежак, једноставан, ~~з~~кав, невешт, нељуд на свој начин, он је уједно тамно немир ~~з~~аскет који се носи са трагичним нередом у својој души. Више пасиван него активан, он је, ако се сме тако рећи, ~~з~~упорно пасиван да трпи оно за што је рођен. Његове визије и доживљаји су страве где он не може да разликује лик божји од лика сатанина, не зна поуздано чији глас говори у њему, не осећа одређено

да ли је божја милост хтела даровати да се деси чудо под његовим рукама, или га је сатана навео да игра грешну комедију чуда. И умреће тај светац наших дана, а неће имати пуну меру љубави и веровања. Само ретко, кад стегне своје јаке сељачке вилице, ~~и~~ гута страшни бол у срцу који ће га ~~убити~~ и удавити — затрепери у њему вера да ће доћи време кад ће нестати и живота ~~и~~ њуди и та бедна процесија исповед-

ника, и та исповедаоница у којој он сад још врши страшну дужност, и у којој ће, на тој дужности, и душу испустити.

Чудна једна смеса светлог религиозног идеализма и тамног средњевековног верског очајања остварена је у опату Донисану. У њему се дешава оно што се у средњем веку звало *processus Luciferi*; наравно, покренуто, данас, не сујеверним страхом, него дубоким религиозним исткуством и сложеним прихолошким стањима. Донисан не плаче, он из

цитира свете текстове, ~~а~~ не придикује сем кад мора, ~~а~~ не мисли о рају и паклу, не спасава своју душу, (он, као ниједан католик, нуди Богу спас и мир своје душе, само да се умали моћ сатана над човечанством), ~~а~~ страда од немоћи човекове; у њему здравом и јаком гњили све, он је без сваке радости. Слично стоји и са аутором романа. С једне стране, он очајање опатово претвара у дејство отпора и живу мисао о савршенству; с друге стране, он оставља тај живот у сувој

Сида Мите Пачуа

(1851.—1920.)

поти председница велиококиндске Српске Женске Задруге од 1872. до 1903., и председница од 1909. до 1920.

пустињи проклетства, одузимајући му сваку чар, ~~да~~ нема ни једног описа, ни једног детаља романтике. У древним причама о свецима и сатани има животиња и биља, ветра и облака, преписке и поруке. Св. Јеролим се јадао девојци Евстохији да усред пустинje види све раскоши Рима; свети Онуфрије је знао, као данас Пол Валери, како се голуби свађају. А опат Донисан, као пећинска вода у ка-

мен, искапао је и сустао, знајући само то да после њега има да дође »још један, и још један, од века у век«.

У онај дан кад ће парох Донисан умрети, стигао је у његово село, с намером да посети чуvenог »свешта из Лембра«, велики париски писац Сен Марен, звани »професор ироније«. Дошао је Сен Марен у сеоску глуш — тако прича Бернанос — на једну од својих циничних променада по туђим животима: да види свешта, да узме можда материјал за причу, или, пошто је већ много остарио, велики сладострасник, да ~~изгади~~ научи како се оставља живот и мирно умире. У том делу романа Бернанос се ~~изгледа~~ враћа на прави стил романа. Али, сатанина моћ овлађује ~~изглед~~ одједаред и њиме, и како он није светац, баца га брзо у ружни грех фарисејства и памфлетства. Јер, Сен Марен, зна Бог а знају и људи, није нико други до Анатол Франс. Спољашњи опис је тачан до самих зуба у устима Сен-Марена, а имитација Франсове конверсације сатански успела. Бернанос, описујући седамдесетгодишњег старца Сен-Марена, изможденог од ненаситних пожуда, али »чије жеље трају и без апетита«, гради ванредан уметнички контраст према пароху Донисану. Али у свом расположењу није далеко од средњевековне мржње према »плотној сфинги« рафионованог уживаоца живота, Сен-Марена, који је по Бернаносу, »дошао до дна свога гротескног пакла и не може више да измисли ништа ниже.«

Сен Марен, чекајући да се врати парох кога није затекао у стану — а који се никад више неће вратити — шета у друштву једног »будућег каноника« и једног лекара, и том приликом, по свом обичају, ~~из~~резимира вредности живота у циничним правилима, предаје се својим лирски отровним презирањима свега и свих, и завршава, поводом разговора о Донисану, једним сатанским објашњењем: зашто се може завидети свешту који је имао снагу да остави живот пре него што је живот њега оставил. Неколико ванредно дубоких истина, које се у току тих едеја *à la* Анатол Франс саме од себе формирају, имао је Бернанос лојалност да не прећути. Али ефект од разговора Сен-Маренова ~~из~~ништа мање од вратан ~~у~~ Ђезовитом декору сиротиње где је парох Донисан живео и мучио се за идеал света, и у непосредној близини цркве у којој Донисан мртав чека свога госта. Корак по корак, Сен Марен је са својим пратиоцима доспео и до собе »свешта из Лембра«: празна и јадна, са уском бедном постелjom, двема грубо поткованим ципелама, малим крстичем на зиду, и, сад већ избледелим и сасушеним крвавим музгама испод крста. »Професор ироније« се ипак узнемирио, и не мало, ~~али~~ је ~~из~~ матри паган и Хелен ~~из~~ да охлади и у стил баци своју потресеност. »Има једна дивна величина коју антички мудраци нису слутили.« У тим мислима, и задовољан што га два глупака остављају — пратиоци се решили да потраже пароха у селу — Сен Марен иде сам да види

Хају сточу Анатола Франса,

цркву. Ту ће наставити да мисли и сам себи говори оно што му је Бернанос досудио, али што је сатански слично оном што би оригинал Сен-Марена у сличној прилици заиста мислио и говорио.

Бернанос, ваља признати, не заборавља до краја главну идеју која носи његов роман, и, на овом месту, у цркви, до-стојанство ситуације доминира над сатаном и његовим учеником. Бернанос даје ванредне одломке о оном немом свету ствари који прати човека и његове мисли на сваком кораку; и чини сав напор да у себе повученом Сен-Марену врати, без сатире, сву красоту његова стила, да мислима Сен-Мареновим, мештимично, остави онај чудесни трепет поетске меланхолије у који је знала прелазити иронија А. Франса. Радозналост донекле, у главном пак мисли о раду и дужностима пароха, наведоше Сен-Марена да отвори врата исповедаонице. Велика сцена Бернаносова романа! »Професор ироније« је најзад нашао учитеља којег је тражио. Али, Бернанос и одвише добро познаје онога ко му је послужио као модел за античовека и сатанина друга, и зато сцене неће бити. »Где чуда! Добри парох је умро овде у тишини од срчане капи. И док оне будале каскају по друму да га траже, он овде стоји, мирно, као стража убијена на свом месту из непосредне близине.« Наравно, последњи ударац је Бернанос ипак задржао за себе. Огромни, у тесној исповедаоници управљени светац гледа свога госта на разинута уста као на црну рану: »Хтео си мој мир, ходи, узми га.«

У роману Бернаносову помешано је једно врло модерно веровање у савршенство човека, са немилостивом религиозном доктриношћу. Опат Донисан се ^{умучи} и рањава, а Бернанос даје израза најсмелијој амбицији човека пред Богом. »Само нам дај времена, Господе!« Чуди се дакле читалац да је та књига положена ^{Vukovac} баш на ону формулу од које је виши човек чинио све напоре да се ослободи, на формулу о сатани као принципу и владару света. Не само виши човек, него и проста народна прича је обрачунала са сатаном: ~~и~~ ^{и младик} се претворио у куну, и појео ћавола претвореног у пиле. Италијанска верзија те приче завршује се: »И тако ето нема више ћавола«. А ако је сатана ипак само симбол у Бернаносовој књизи, зашто се морало ићи до језивог оваплоћења сатана који сиротог опата вуче к себи и говори страховито средњевековне, ~~и~~ тамне речи: »Не бој се, ја вас љубим све, и живе и мртве«. Хода ли сатана доиста по земљи? Је ли он доиста зао дух ван човека?

Има врло комична и врло дубокозначајна стара прича о петлу који се крај пустињака у пустини и сам био посветио. ~~Али~~ тај исти петао, кад је наишла кокошку, саблазнио је и на грех навео и самог пустињака, који, на смрт осуђен што је убио девојку с којом је згрешио, узвикује: ето до чега ме је довео петао!

спасити

Може се разумети да је једног писца одушевио идеал не социјалне борбе против зла — која је пуна лажи — него религиозне борбе, која тежи освећењу човечанства. Али је тешко разумети да борац за тај идеал нема ниједну поетску идеју, ниједну илузију, ниједну визију оног добра за које се бори. Сиромах опат Донисан, који има сажаљења за сатану; који је готов да проклетством своје душе откупи мрвицу одмора од зла у човечанству; он сам не зна за одмор, он није гледао ни један залазак или излазак сунца, он не може да види лице божје без лица сатанина... Нека се аутор романа не чуди ако и најбољи хришћани и католици узму после његове књиге књигу оних пагана који нису знали за дивље величине у гоњењу сатане, али који нису без величине кад треба постидети разораче живота, ма ко да су ти разорачи, сатане или хришћански писци. У једној од својих етичких расправа, где се говори о добру и о злу, Цицерон каже реченицу дивну, достојну религиозног и сваког другог размишљања, и достојну да се запамти у оба језика: »И још питам: ко се може поносити животом бедним или несрећним? Deinde quiaero: quis aut de misera vita possit gloriari? ut de non beata?«

Даница Бандић — Београд

Последња краљица

Пролазила сам забаченим улицама мога родног места. Мило ми је било што могу да гледам оне мале беле кућице, окренуте забатом према улици, она велика дворишта, па мале баште, бунаре са високим бермом, стаје и котарке. Како је све то лепо!

Или је лепо или се то само мени допада, што волим свој завичај! Ко ће то знати?

А већ давни нисам била у том крају, врло давно.

Пролазим тако широком улицом и успомене се рађају и давно прекинута нит се наставља.

— Ево, овде је становала моја Љуба! То је кућа њена оца! сетих се и застадох пред једном од већих кућа.

Тек сам застала а на капији се појави жена мојих година.

— Па то је она.... моја Љуба! Моја другарица из школе.

И она је мене познала. Питањима и разговору никад краја. Удовица је, наследила је кућу од оца па се и преселила у њу.

Већ се хвата сумрак, треба се вратити кући. Потјем тешка срца и све ми се чини да још нисам све испричала и за све распитала.